

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію

Починок Юлії Мирославівни

«УКРАЇНСЬКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПОЕЗІЯ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ

СТОЛІТТЯ: ТЕКСТ, КОНТЕКСТ, ІНТЕРТЕКСТ»,

поданої на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури

Дисертація Юлії Мирославівни Починок, присвячена українській експериментальній поезії кінця ХХ – початку ХХІ століть, є виплодом, з одного боку, достатньо тривалих, цілеспрямованих студій авторки, а з іншого боку – продуктом львівської теоретико-літературознавчої школи, осередком якої вже майже 15 років є кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

Авторка демонструє глибокі знання предмета свого дослідження, володіння теоретичним інструментарієм, своє заангажування у літературознавчі, і ширше – філософсько-мистецькі методології. Без сумніву, подана до захисту дисертація – плід співпраці шановної прелегентки зі своїм науковим керівником – відомим літературознавцем Оленою Галетою, і таке менторство додає роботі ваги, при цьому не шкодить її самодостатності.

Дисертація Юлії Починок є вагомим внеском у дослідження експериментальної поезії – насправді досить широкого поняття, яке пропонує авторка, куди входить і мережева література, і зорова поезія, і поетичні перформанси etc. На сьогодні в українському літературознавстві це одна з небагатьох праць, присвячена цій проблемі. В американському, європейському та російському наукових контекстах є низка авторів та опублікованих і осмислених молодшими літературознавцями студій, у яких онтологічно та структурно проаналізовано поетичний експеримент у тій чи іншій країні. У пропонованій дисертації знайдемо посилання на нечисленних українських авторів, наприклад, Богдана Стороху, або ж Юрія Завадського, якого можна вважати теоретиком поетичного (і ширше – літературного) експерименту в Україні, і який теж є одним із його представників. Це парадоксально, але й симптоматично: для новітнього літературного часу характерна не лише інтермедіальність, але й синтетичність. Ці особливості техніки письма, способи втілювати поетичний текст у форму, способи презентувати свій текст, які проаналізовані у дисертації, є ані достатньо проаналізованими, ані достатньо вивченими, ані достатньо осмислена їхня роль і функція у

загальнолітературному процесі. Український дослідник має достатньо простору для маневру, адже самобутність українського матеріалу, його різножанрова репрезентативність, типологічний чи контактний зв'язок із іншими середовищами і досвідами, є вдачними для висновків широкого теоретичного плану, цікавими з погляду структуротворчого.

Отже, актуальність обраної теми дисертації як мінімум подвійна: перебувати на рівні світового літературознавства, осмислюючи характерні явища сучасної літератури; і проаналізувати на перший погляд нетривалу, але насправді вже достатньо сформовану традицію експериментування із формою/звук/візуальним рядом при створенні поезії. Ці два аспекти, без сумніву взаємозумовлені.

Предмет наукової праці Юлії Починок є плідним для аналізу із суто теоретичного погляду. Ці зразки, приклади, вияви українського мистецтва мовби самі просяться до дослідження – не лише через свою оригінальність, але й через певну структурність самого явища, а ще – через українську постімперську ситуацію, коли на фоні начебто далеких від об'єктивної суспільно-політичної, новітньо-історичної, пам'ятево-уявної, переосмислювальної дійсності поетичних експериментів ховається набагато більше: риси портрету епохи, феноменологічний портрет автора, ключ до розуміння більш традиційних стилів/жанрів у літературі цього часу, про який йдеться.

З іншого боку, особливості структури і поетикальні особливості експериментальної поезії наче мимовільно ставлять питання докорінно: про сутність поезії, про сутність її будови, про покликання її будови, і всім цим рухає *дослідницьке і суто теоретичне* питання: *чому?* Чому самі такі способи творити літературу з'явилися на противагу іншим? Чому в принципі поезія міняє свої форми, а не залишається однаковою завжди? Які є причини саме такого, а не іншого самовияву поета, особливо якщо йдеться про синкретичні способи – перформанс etc.

Головний висновок, який формулюється із дисертації Юлії Починок – це передусім зв'язок поетичного експерименту в Україні із тою чи іншою традицією – українською чи європейською, стилістичною чи жанровою. Авторка, аналізуючи свій об'єкт більше чи менш герметично – то застосовуючи структуралістські методи, то проводячи більші часопросторові паралелі, часом спеціально, а часом мимовільно (і це зовсім не недолік роботи, а навпаки, її прихована позитивна функція) доходить висновку про органічність експерименту в українському літературному контексті, про його часом системний, а часом не закономірний зв'язок з чужоземними творами, але передусім про його органічність в українській літературі, та те, що він не з'явився раптово, непередбачувано.

І хоча, як зазначає авторка, лише модерністи почали використовувати експеримент як опозицію до традиційної поезії, у цій опозиції закладено зв'язок із попередніми етапами

літературного процесу, а отже й художнього експерименту, який виростає із традиції минулих століть.

Нещодавно мені довелося стати колегою шановної авторки дисертації, і взятися за наукову проблему, присвячену шевченківським алюзіям у поетичній творчості Назара Гончара. Якщо заглибитися у поетичний світ цього самобутнього автора, то можна – за Франком – дивні перли винести – із його авторефлексійного вписування своєї творчості до шевченківської традиції. Це, зрозуміло, нагадує Богдана Ігоря Антонича, його метафору про хруща на вишнях (вірш «Вишні»), і відтак – свідчення про зв'язок із шевченківською традицією української поезії і признання про свою належність до неї (стаття «Як розуміти поезію»). Але тут є два моменти: по-перше, шевченківська традиція – це явище далеко не того порядку, який ми часто собі уявляємо, і Шевченків «Садок вишневий коло хати...» – це не етнографізм чи побутовізм, а космос, символізм і гармонія, і про це переконливо та обґрунтовано написав Андрій Содомора у дослідженні-есеї «“Садок вишневий”: в гармонії світового ладу». А по-друге, антоничівське і гончарівське автописування до традиції достатньо різні за стилем, жанром, формою, настроєм, проте дуже споріднені сутнісно: питаннями, що таке творчість, якою є ідентичність творця і якою є мета поетичної форми. Власне, це якраз ті наукові проблеми, які ставить авторка перед читачем своєї дисертації, тож такий асоціативний науковий ряд виникає при її читанні зовсім не випадково. У цьому якраз евристичне, пізнавальне, але передусім наукове значення поданої до захисту роботи.

Структура роботи добре продумана, вдало скомпонована. Чотири розділи, що відображають чотири фокуси щодо обраної проблематики, є оптимальним способом проаналізувати і прокласифікувати неоднорідне явище експериментальної поезії. Аналіз проблеми розгортається поступово розділ за розділом, що створює ефект доброї нарації, а відтак має й успішний рецептивний ефект. Звісно, є певна дисертаційна герметичність розділів, але все ж вони поєднані відповідними теоретичними ланцюжками, і попри різні методологічні підходи, що застосовані у праці, – об'єднані через спільний ґрунт для постановки того чи того вияву експерименту у поезії. Спершу, після «Вступу», який, щоправда, трохи формальний, – йде контекстуальний розділ («Особливості експериментальної поезії: генеза, типологія, теорія»), який є розглядом історії експериментальної поезії у світовій літературі, і якому передувало ґрунтовне опрацювання теоретичного контексту щодо цієї проблеми. Варто відзначити, що це не просто огляд, а справді постановка теоретичної проблеми, де авторка старається не лише зреферувати історію вивчення та інтерпретації проблеми, а прокоментувати кожне положення, подати власну візію. У цьому розділі також є класифікація термінів, які вживають щодо поняття *експериментальна поезія*. Це термінологічне словосполучення Ю. Починок пропонує для наукового вжитку як певне

узагальнення поезії, що містить у собі експеримент, у свою чергу який, за авторкою дисертації, буває семантико-структурним, візуальним, технічним, перформативним.

Другий розділ – «Експеримент як поетичний самовияв *per se*: методи, проблеми, перспективи» – можна вважати найбільш узагальнено-теоретичним у роботі: авторка засистематизувала особливості різних поетичних експериментів, синтезуючи найрізноманітніший часопросторовий досвід історії літератури, готуючи читача своєї наукової праці до розгляду прикладів поетичного експерименту у конкретних виявах. Чому Ю. Починок обрала творчість Юрія Тарнавського, представників літературного угруповання «ЛуГоСад» (Іван Лучук, Назар Гончар, Роман Садловський) та Юрія Завадського для розгляду у третьому розділі («Поетика експериментальних текстів: контекст і комбінаторика»), виділивши їх в окремі підрозділи – питання не лише історико-літературне, але й суто теоретичне. Це не лише видатні постаті та явища літературного процесу, але й показові приклади поетичного експерименту *per se*. Три типологічні або генетико-контактні сюжети для порівняння світового досвіду поетичних експериментів з українським, що стало предметом уваги в останньому, четвертому розділі «Діалог крізь текст: модифікація поетичного мислення», є прикладом, з одного боку, явища одного порядку, а з іншого боку – мова йде про дуже відмінні творчі контакти і відтак вихідні результати. Для Ю. Андруховича важлива літературність як така, тож інтертекстуальність, зв'язок з американськими бітниками у нього витончений, хоча й достатньо помітний, це – стилістично опрацьована, але відкрита гра. Н. Гончар і К. Льюїдль активно контактували, і цікавими є взаємовпливи не лише їхніх творчостей, але самої мистецької постави, передусім перформативної, коли поезія – це синкретична дія і текст існує у кількох вимірах. Врешті, як переконливо доводить авторка, найцікавішими є спроби цих авторів перекладати одне одного, і які, звісно, виходять за вузькі межі перекладу, стають продовженням власної творчості. Як поетичний експеримент загалом, так і інтертекстуальність зокрема, є дуже різними. І, наприклад, коли йдеться про своєрідний реалістичний наратив Т. Ружевича, а не підкреслену образність його поезії, то в Ю. Завадського із ним радше типологічна спорідненість. Адже атмосфера поетичного світу українського автора зовсім інша, якщо, зрештою, вона взагалі є, і якщо автор взагалі не намагається її опрозорити.

Зрозуміло, що через обмежений обсяг, або ж через акцент на одних проблемах та не увагу до інших, у дисертації деякі аспекти не висвітлено, або ж не прописано. У цьому контексті я хотів би поставити декілька проблемних запитань шановній дисертантці:

1. Чи є принципова різниця між українським поетичним експериментом у діаспорі і в материковій Україні? Які джерела кожної із цих традицій поетичного експериментування? Чи можна говорити передусім про традицію бароко – в Україні, а, наприклад, у США – про більший вплив американської поезії?

2. Є певна відмінність між «традиційними експерименталістами» – Іваном Лучуком, Назаром Гончарем, Романом Садловським, Юрієм Андруховичем, Михайлом Зарічним, – і мережевими, передусім Юрієм Завадським. Перше, що приходить на гадку, це те, що перші є, так би мовити, рукописними поетами, а другі – комп'ютерними, цифровими, такими, що насамперед застосовують сучасні електронні засоби. Перші – живіші, передбачають у своїх перформансах, близьких до театру (Н. Гончар) чи музичних презентаціях поезії (Ю. Андрухович) зв'язок з живою людиною, з живим глядачем, який стає як мінімум натхненником, і як максимум – співтворцем. Другі – імперсоніфіковані, передають свої тексти не через папір чи почерк (для Н. Гончара, наприклад, рукопис є важливою ознакою тексту), чи книгу, а через цифрові формати, хоча, втім, теж часто виступають на публіці із перформансами, слемами, різними формами експериментального представлення своїх віршів. *Отже, питання: чи є якась між ними принципова різниця? Чи ті другі всього лиш використовують техніку, а говорять про те саме, що й перші, чи техніка накладає безповоротний відбиток на їхню поезію? Де є межа між використанням техніки для виразального осучаснення поетичних експериментів і між тим, що сутність поетичного тексту може бути продиктована технічними засобами, будуватися лише на можливостях того чи того приладу/програмного забезпечення/можливостей мережевого простору?*
3. Наступне питання, яке є продовженням і розвитком попереднього – про запрограмованість, кодовість експериментальної поезії (Ю. Тарнавський, Ю. Завадський) та її органічність (Н. Гончар, І. Лучук). Коли ознайомлюватися із експериментальною поезією, то напрошується висновок, що ті її зразки, що закорінені у бароковій традиції, є органічними, натомість ті, що є теоретично обумовленими, запрограмованими, є так чи інакше пов'язані з комп'ютером. Не дивно, що до цієї категорії авторка дисертації відносить поезію Ю. Тарнавського, адже він майже все життя працював у комп'ютерній корпорації ІВМ. Чи є тут зв'язок? Наприклад, ці дві категорії поетів поєднує експериментування із жанром – коли є якесь наперед дане рамкування, строге існування у визначеному жанрі, що коливається між експериментом і грою. Для Ю. Тарнавського це характерно більше, в лугосадівців це більш приховано. Що ж до Ю. Завадського, то дисертантка чітко твердить про теоретичність його поезії, про намагання західні постулати поетичного експерименту майже штучно реалізувати у своїй українській творчості. Із цього часто виходить радше штучний конструкт, а не живий поетичний текст. Іншими словами, мені здається, що, наприклад, у лугосадівців є більше прихованої суто літературної гри, гри з прихованою іронією, цікавими смислами, які художньо актуалізують

глобальніші, і як би це парадоксально не звучало – навіть столітні проблеми, а от у технічних експериментаторів – на смислового рівні більше прямого експерименту, однозначного, такого, що створений не для постійної рецептивної актуалізації, а для майже одноразового сприйняття і прочитування. Все це, звісно, умовно: ці дві категорії творців поєднує гра з мовами (Ю. Гарнавський) і, наприклад, гра з комп'ютерними чи іншими технічними термінами (М. Зарічний). Отже: *яка точка поєднання між цими двома способами експериментувати (традиційнішим, багатозначнішим, смислово більш ігровим – і експериментальним технічно, маніфестаційно, програмово)? І чи є у межах барокової традиції поділ на більше чи менше технічно обумовлений поетичний експеримент?*

Кілька слів про особливості стилістики письма дисертантки. Робота написана згущеним, але не переобтяженим важкими стилістичними конструкціями науковим стилем. В окремих місцях дисертаційного тексту його авторка наближається до наукового есеїзму, і це цілком органічно. Позитивною стилістичною рисою вважаю те, що Ю. Починок інколи вживає дієслова у першій особі однини (наприклад, «пропоную»), що надає науковому текстові із достатньо сміливими теоретичними висновками живості та свідчить про самостійне опрацювання низки теоретичних проблем. Думаю, безособовість тут була би не відсутністю скромності, а зайвим униканням наукової відповідальності. Попри загалом стилістичну довершеність запропонованої дисертації, у тексті трапляються прикрі неадаптованості, як-от: «дисертаційне дослідження» (с. 4), що є, по суті, тавтологією; «по рядкам», «по стовпчиках» (с. 38); «запропонований нами» (це уже із автореферату дисертації, с. 15) тощо. Окрім цього, для зручності читання тексту із посиланнями у квадратних дужках, варто було би вказувати прізвище дослідника, твердження якого цитує авторка, адже кожного разу перегортати сторінку до «Списку використаних джерел» є вкрай незручно.

Втім, зазначені зауваження технічного характеру жодним чином не впливають на загальну оцінку роботи і загальне враження про неї як про новаторське, актуальне дослідження, з цікавими і науково обґрунтованими результатами, переконливими аргументами.

Подану до розгляду дисертацію авторка супроводжує 15-ма науковими працями, серед яких публікації і у фахових виданнях ДАК МОН України, і в закордонних друкованих та мережевих виданнях. Наукова робота Юлії Починок є добре апробована на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, симпозіумах, читаннях, семінарах – їх у списку ціла низка. Для апробації дисертантка також практикувала форму відкритих лекцій, які упродовж 2014-2015 років читала у Польщі англійською та польською мовами.

Окремо варто відзначити позалітературознавчу активність Юлії Починок, зокрема поетичну, перекладацьку та літературно-критичну, яка, хоча й не стосується теми дисертації

безпосередньо, але перебуває з нею в одному інтелектуально-силовому полі, тож так чи інакше сприяла формуванню ідей і формулюванню результатів дослідження, висновків суто літературно-теоретичного характеру.

Все це загалом свідчить про Юлію Мирославівну Починок як про талановиту, перспективну, а найважливіше – плідну молоду вчену, яка підсумовуючи певний етап дослідницького життя у пропонованій до захисту дисертації, засвідчує своє вміння достойно перебувати у науковому дискурсі у всіх його проявах.

Насамкінець хочу побажати Юлії Мирославівні Починок легкого трансформування дисертаційного модусу у стилістику евристичної праці, яка, сподіваюся, найближчим часом побачить світ у формі монографії. Та передусім я порекомендував би шановній дисертантці видати на основі своєї праці підручник чи навчальний посібник. При відповідному переформатуванні це був би чудовий лекційний чи спеціальний курс. Зрештою, авторка і сама обумовила це у частині «Вступу» під назвою «Теоретичне та практичне значення дослідження». Тут здебільшого, власне, і йдеться про навчальні перспективи розроблених проблем. І це – не випадково, адже наукова праця Юлії Починок окрім суто теоретико-літературознавчого, навіть у форматі дисертації має закладену навчально-пізнавальну функцію.

Поданий до розгляду автореферат коректно, згущено і лапідарно відображає зміст дисертації, а загалом наукова праця Юлії Мирославівни Починок «Українська експериментальна поезія кінця ХХ – початку ХХІ століття: текст, контекст, інтертекст» за рівнем поставки теоретичної проблеми, повнотою її вирішення, новаторськими ідеями та сміливими науковими висновками відповідає вимогам пунктів 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. Авторка цієї праці, без сумніву, заслуговує на науковий ступінь кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Львів, 18 вересня 2015 року

Ільницький Данило Ярославович,

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник

відділу української літератури

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України